

Reet Kasik

Tartu ülikooli vanemteadur, kelle teaduslikud huvid on sõnamoodustus ja tekstianalüüs, eriti ajakirjanduskeel

Hobitseme ja keelendame

Keel on mõtete väljendamise tööriist. Kui sobivat tööriista käepärast ei ole, võime selle käepärastest osadest ise teha. Sellega saab hakkama iga tavaline keelekasutaja – ei pea olema kirjanik või keeleteadlane.

Kirjutasin Oma Keeles (2013, nr 1), et keel on loominguine asi – sõnu ei pea otsima ainult ÕS-ist või seletussõnaraamatust, vaid neid saab tekstis ise luua, nii et nad on selles lauses, selle konteksti põhjal mõistetavad ja loomulikud. Sõnu ei mõtle välja ainult kirjanikud, ajakirjanikudki teevad seda iga päev, aga rohkesti värvikaid näiteid leiab ka interneti suhtlusmeediast. Eesti keeles on mõnisteist üsna selge tähendusega nimisõnaliidet, mille spontaanse kasutamise kohta sõnaloomes leiab hõlpsasti kümneid näiteid (vt OK 2013, nr 1). Aga niisama lihtsalt saab vajaduse korral luua ka uusi tegusõnu.

Eesti *luksusautostumisele* lisavad hoogu sootuks kummalised tegurid. Kuna ma pärast keskat sõjaväkke ei pidanud minema, siis ma lihtsalt *luuserdasin*. Panen siia mõned faktid, mis internetist välja *guugeldusid*. Mulle meeldib, kui inimesed liigutavad, aga ei pea ju *keplema* keset teed ja käed kahte lehte laiali.

Tegusõnaliidetel ei ole nii selgelt eristuvat tähendust kui nimisõnaliidetel. Käändsõnadest saab küll üsna vabalt moodustada mitmesuguse tähendusega tegusõnu, aga enamikul liidetel on üksnes verbistaja ülesanne – teha nimi- või omadussõnast tegusõna. Tuletise tähendust ei määra liide, vaid see selgub kasutuskontekstist. Näiteks kraavi võib *torustada*, see tähendab

'toruga varustada', aga ka gaasi või naftat võib **torustada**, see tähendab 'torusse panna'. Ühetähenduslik liide on näiteks *-stu*, millega moodustatakse alussõna sarnaseks muutumist tähistavaid tegusõnu. Ajalehtedes avaldatakse kartust, et Eesti **euroopastub** liiga või hoopis **banaanistub**, et riigiametnikud **erakonnastuvad**, suurlinnad **getostuvad**, paremad koolid **eliidistuvad**, et telekavaatajad **idiodistuvad** või lapsed **pätistuvad**.

Tartu hakkas **karbistuma** Ansipi ajal. Kõik erakonnad on **savisaarestunud**. Ka suured eraettevõtted kipuvad **ametnikustuma** ja ülbe suhtumine on kohe platsis. Viendas klassis hakkas meie klass **grupistuma**.

Selle näiteks, kuidas mingit tähendust väljendatakse enamasti ühe kindla liitega, on millegi lisamist või millegagi varustamist märkivad tegusõnad, neid tuletatakse peamiselt *sta*-liitega: ajakirjanduses kirjutatakse **lipsustatud** ja **traksistatud** noortest meestest, külade **internetistamisest**, esemete **turvamärgistamisest** või sellest, et kinnisvaraobjektid tuleb edaspidi **passistada** nagu autod.

Aga *sta*-liitega saab väljendada ka muid tähendusi. Üks tavalisemaid on muutmisverbide tuletamine, kus alussõna märgib selle muutmise tulemust: kirjutatakse ametnike **sundparteistamisest**, turbakarjäärade **metsastamisest**, metsamaade **põllustamisest**, marjade **mahlastamisest**. Selle kõrval saab tulemuslikke muutmisverbe luua ka *da*-liitega: kirjeldust võib **põnevdada**, mänguseisu võib **duubeldada**, laule võib **kaverdada**.

Salatikomponendid **kuubistada** ja segada omavahel läbi. Üksikud poed ei tule toime, need peab kuidagi **ketistama**. Osa olukorrast **akendatakse** (*windowing*), asetades sellele osale põhitähelepanu, teised osad aga jäetakse tagaplaanile.

Lisamistähenduse ja tulemustähenduse kokkupuutealale kuuluvad tuletised, mis väljendavad millegi lisamist või millegagi varustamist sel teel, et lisatav vahend ühtlasi luuakse, nt väljakut **hoonestama**, luuletust **viisistama**, lepingut **allkirjastama**, teed **kraavistama**.

Muutmisverbi alussõna võib märkida ka kohta, kuhu midagi paigutatakse: näidendeid mitte üksnes ei lavastata, vaid ka **lavaldatakse**, veini **pudeldatakse**, suvekingad **karbistatakse-kapistatakse**, kui hakatakse

kandma talvesaapaid, gaasi hakatakse **torustama**, dokumendid **sahteldatakse**.

Üsna vabalt moodustatakse spontaanselt ka olemisverbe, milles alussõna märgib kohta, seisundit või rolli, tegusõna märgib selles kohas, seisundis või rollis esinemist. Selliseid tegusõnu tuletatakse nii *ta-* kui ka *tse-*liitega.

Noorteühendused **laagerdavad** Pärnseljal. Tartus hakati **volberdama** juba 29. aprillil. Väsimusindeks oli nii kõrge, et **vanaematada** ma küll enam ei jaksanud. Nooruses võiksid kõik, kes tahavad, **lesbitada** ja vananedes **geitada**. Lähen nüüd Viljandisse **beibetama**.

Tahaksin üle kõige lossimägedesse **hipitsema** minna, murul õlut juua ja järve vaadata. Mees läheb vabal ajal sõpradega **hobitsema**, naised kantseldavad lapsi. Niikaua oli suht igav, kuni Pätu ja Toll **homotsema** hakkasid. Väga inetu ja rumal on hakata **iroonitsema** ja **nõmetsema** niisugusel teemal. Laupäeval lasti Atlantise baari **staaritsema** A-rühm. Vanad asjad panevad ikka **nostalgitsema**.

Tekstis saab vabalt moodustada ka tegusõnu, mis märgivad mingi vahendi kasutamist. Vahendi täpsem kasutusviis sõltub vahendist endast. Näiteks tuletatakse liikumist märkivaid tegusõnu liikumisvahendi nimetustest.

Päästeamet leidis kõik kümme Võrtsjärvel **kanuutanud** inimest. **Autotasime** läbi imelise rahvuspargi. Kell 16 **bussitasin** Tartu ning kell 19.30 olin kodus tagasi. Mina lendan paariks päevaks Saksamaale laagerdama ja katsun sealt Austriasse **rongitada**. Kui silmaarsti juurde peab minema ilma perearsti abita, miks siis teiste juurde pean helistama, **taksotama**, **liftitama** läbi perearsti? Sinu uusaastalubadus oli õppida **lumelauatama**.

Liikumisvahendist tuletatud tegusõna võib tähendada nii selle vahendiga sõitmist kui ka kellegi sõidutamist.

Rumeenia on suurepärase koht puhkuse veetmiseks, kas mõnes Musta mere äärses kuurordis suvitades, Doonau deltas **laevatades** või rendiautoga ringi sõites. Ja kohanud oli ta meie isa juba lodjal, millega neid **laevatati** Jenisseid mööda alla.

Ka muud liiki vahendite kasutamisest saab rääkida tegusõnadega.

Abivajaja **vintsiti** kopterisse ja toimetati Tõpsi sadamasse. Peika võiks ka ikka **suupillitada**. Mees sai karuputke **trimmerdamisest** põletushaavad.

Kõnetussõnu, nagu *prouatama*, *härratama*, *sinatama*, *teietama* ei ole sõnaraamatutes kuigi palju, aga tekstides moodustatakse neid üsna vabalt.

Kõik **daamitavad** ja **härratavad**, kas sa elad ahju all või? Nii et pole siin midagi **savisaaretada** ega iga Delfi loo juures Tallinna linnavalitsust ja Savisaart kritiseerida. Kuna räägin lapse eest, siis olen harjunud **meietama**. Teietada, nagu Venemaal, või **tematada**, nagu Poolas? Hakkasid oma vanaema ja vanaisa ka papaks ja mammaks hüüdma, kuigi suur mood **mammatada-papatada** oli vahepeal mööda läinud. Pederast on selle õige nimi, pole siin midagi **geitada** ega **homotada**. Alguses oli naljakas, aga nüüd hakkab see pidev **litsitamine** ja **hooratamine** juba närvidele käima.

Teine sõnaraamatutes vaid mõne tuletisega esindatud tegusõnarühm on manustamissõnad, mis märgivad alussõnaga tähistatu tarvitamist toidujoogiks (*napsitama*, *maiustama*). Ka nende moodustamine tekstis tundub olevat üsna vaba.

Peale laata kõik **supitama** Kuressaare linnuse vallikraavi. Jõudsime ka pagariäris **kohvitada** ja **saiatada**. Läheks värskes õhus **veinitama** sümpaatse naisega. Viimasel paaril aastal on mehel tekkinud komme paar korda nädalas **õlletada**. **Viinatamine** sobib mõnikord nädalavahetusse, aga täna eelistan veini.

Keelekasutajate ühisel kultuuritaustal põhinev tõlgendusruum lubab spontaanselt luua ja mõista selliseidki tuletisi, mis üksnes kaudselt, situatsioonile ja kontekstile toetudes, on seostatavad sõnamoodustussüsteemis regulaarselt väljendatavate tähendustega.

Täna **koeratasin** kaks tundi mööda linna. Täna on üsna hull, aga ega ilm igavesti **koeratama** jää. Siis aga juhtus, et kiisu lipsas uksest välja, küll ma siis otsisin ja **kassitasin**, iga paari tunni tagant ja nii terve öö. Eesti **banaanistub** üha rohkem.

Kuna tegusõna tähendus ei ole seotud kindla liitega, siis tuleb üsna sageli ette ka eri liidetega paralleelselt moodustatud tegusõnu. Ka siis, kui mingi mõiste kohta on nimetus olemas, võib keegi oma tekstis moodustada sellele sünonüümi hoopis mõne muu liitega.

Pudelid **korkida** ja hoida keldris. Seejärel **korgitseda** pudelid ja jätta nad ööpäevaks toasooja.

Niisiis peavad julgeolekupoliitika alused kõige muu kõrval **salvima** meie haavu ja tagama, et 1939. aasta ei korduks. Siis pidin kodus ise siduma, puhastama ja **salvitama**.

Raamida saab kõikidel alustel olevaid pilte. Milleks end nii **raamistada**, elu tuleb mõnuga võtta. Inimene on püüdnud oma looduslikku loomust kuidagi ära **raamitseda** ja piirata.

Päkapikk õpib **rulama**. Mina läksin **rulatama**.

Kust võtad endale õiguse inimesi **silditada**. Noori pole vaja negatiivselt **sildistada**.

Valitsusparteid **saagitsevad** eelarves nii kuis jaksavad. Ja noored vaatavad seda **saagitamist** pealt ja usuvad, et moraal ja ausus on nõrkade leiutis.

See oli paar nädalat tagasi, kui **seenetasin** Rapla külje all. Tema vastab, et ah, **seenestasin** Saaremaal.

Kõik siin esitatud näited on nopitud ajakirjandusest või suhtlusmeediast (blogidest, foorumitest, jututubadest jm personaalsest internetisuhtlusest). See tähendab, et tekstisõnade tuletamine mitmesuguste liidetega on tavapärane nii kirjakeelses tekstis kui ka stiililt vabamas ja spontaanses argikeeles. Need kõik on täiesti „õiged” ja kasutatud suhtlusstiili sobivad eesti keele sõnad. Ei ole nii, et sõna on olemas ainult siis, kui ta on sõnaraamatus registreeritud. Keelekasutus on looming ja terane keeletarvitaja oskab ka ise kasutada põhilisi sõnamoodustusviise.

Soovitusi edasilugemiseks

Reet Kasik, Sõnamoodustus tekstiloomeprotsessina. – Oma Keel 2013, 1, lk 13–20.